

Л. М. АКИМОВА, канд. філос. наук, доц.
(Державний інститут підготовки кадрів, м. Київ)

ВЛАДА: ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 6, с. 32–34

“Людство не може жити поза онтологічними підвалинами влади”

Микола Бердяєв

Згідно з точкою зору багатьох психологів, наприклад Адлера, комплекс влади — це провідна психологічно глибинна структура, первинно формуюча особливість [1]. Ця думка психологів підтверджена і концептуалізована також у працях А. Шопенгауера, Е. Гартмана, Ф. Ніцше, К. Кієркегора, О. Шпенглера, К. Ясперса і М. Хайдегера. Основну увагу цієї складної проблеми можна зосередити на тезі Ф. Ніцше “воля до влади” [2]. М. Хайдегер вважав волю до влади у філософії Ніцше однією з центральних у колі таких проблем, як нігілізм, переоцінка всіх попередніх цінностей і надлюдина. Але основною рисою існуючого (тобто передусім людини) — чим воно є в сутності своїй — він визначав волю до влади. Пояснюючи волю до влади як основну властивість всього існуючого, Ф. Ніцше вказує насамперед на прагнення будь-якого живого зростаючого організму до експансії. “Адже ж що таке воля, — писав М. Хайдегер, — кожен може дізнатися з власного досвіду. Воля — це прагнення до чогось. Влада теж відома кожному із власного досвіду — це практика панування і сили. Отже, воля до влади — це, безперечно, прагнення досягти влади... Прагнення, здійснення панування, відчуття відсутності — це все способи уявлення, настрою (душевні здібності), які ми охоплюємо у психологічному пізнанні. Тому роз’яснення сутності волі до влади належить до психології” [6, с. 187–188]. Ф. Ніцше у книзі “По той бік добра і зла” підкреслював, що “...психологія була знову визнана володаркою наук, для служіння і підготовки

якої існують усі науки. Бо психологія є тепер знову шляхом до основних проблем” [2, с. 259]. Психологічні словники трактують волю як “форму психічного відбиття, у якій відбиванням є об’єктивна мета, стимули її досягнення, об’єктивні перешкоди, що виникають, які заважають її досягненню; відбиванням (суб’єктивним) стає суб’єктивна мета, боротьба мотивів, вольове зусилля, результатом — дія і задоволення від досягнення мети” [3, с. 22].

Виходячи з цього можна сказати, що воля — це здатність до вибору мети діяльності завдяки внутрішнім зусиллям, необхідним для її здійснення. Для суб’єкта волі характерним є не переживання “я хочу”, а переживання “треба”, “я повинен”. Психологи вважають, що “воля — свідоме і цілеспрямоване регулювання людиною своєї діяльності. Подібно до всіх інших психічних явищ воля являє собою процес рефлекторний за фізіологічною основою і за типом запровадження”. Тому воля — це не просто сума довільних рухів, за нею стоїть особа з її світоглядом, спрямованістю, системою інтересів і почуттів [5, с. 284–285].

Суттєвим є розуміння волі в її зв’язку з характером людини, і це зумовлено тим, що вона відіграє значну роль у процесі формування людини. Буде справедливим вважати, що характер є такою ж основою вольових процесів, як інтелект, тобто основою здатності мислити, а темперамент — основою емоціональних процесів. З цього виходить, що воля як здатність володіти собою вклю-

чає в себе велику кількість компонентів: знання оточуючого світу і змін у ньому, бачення себе у безперечному і рішучому ставленні до світу тощо. Але основна сутність волі — це завжди володіти собою і всім, тобто прагнути до влади. І навпаки: сутність влади полягає в її здатності не загубити саму себе, тобто у самовладній волі.

З точки зору психологів, для певної категорії особистостей влада має високу значущість і прагнення до неї супроводжується стійкими та інтенсивними переживаннями. Політичні психологи визначають це явище терміном “адикт” (від англ. *звукати*), тобто звичка до влади. Ми не маємо на увазі примітивне бажання до привілей, зловживань тощо. Ідеться про повну зміну орієнтирів людини, всієї структури цінностей, де адикт стає безумовною цінністю. Основне значення тут має не вигода від влади, а сам процес її здійснення і ті емоційні переживання, що пов’язані з владою. При цьому спостерігається прагнення не тільки забезпечити, а й постійно збільшувати свою владу. Водночас адиктивний характер “комплексу влади” не відкидає намагання забезпечувати інтереси інших людей. Але загалом психологія адикту все ж руйнівна: позбавлення влади людина з комплексом влади розглядає як власний крах, виникає фрустрація, яка супроводжується кризами особистості, її різними емоційними реакціями, навіть може призвести до самогубства. Можна часто спостерігати вперте намагання деяких громадян до відновлення влади через активне застосування різних методів. Наприклад, у разі необрання у народні депутати чи президенти людина прагне стати мером міста, депутатом нижчого рангу тощо.

Різновиди психології влади, якою є адикт, можуть свідчити переважно тільки про руйнівний характер влади, оскільки руйнується саме особистість. У цьому, на наш погляд, полягає негативніша значущість такого надзвичайного феномену, як влада. Але насправді у влади є багато позитивного, тому вона має такий феноменальний характер. Не треба, звичайно, містифікувати її, але необхідно завжди віддавати їй належне. Історія наукової думки саме на цьому феномені найчастіше стикалася принципово, беззастережливо і безкомпромісно. У цьому і є проблема влади.

Специфіка феномену влади як суспільного явища виявляє себе багатоманітністю, охоплюючи і соціальне, і психологічне, і сакраментальне: почуття влади знайоме всім без винятку; вона малозрозуміла за сутністю своєю і безмежна за формами прояву, вона виявляє свою специфіку як

явище природи і суспільства, вона має свої джерела, механізм і технології діяння, наслідки і межі. Влада природної стихії над людиною, влада однієї людини над іншою, влада грошей, влада мистецтва, влада сексуального пошуку, влада ідей, влада речей — цей перелік безмежний. Аналіз тільки цього переліку може привести до висновку, що повний вияв конкретної влади (людина, природа, суспільство, гроші, мистецтво тощо) може надати картину державного устрою тієї чи іншої країни, дати точну відповідь на питання, у які часи такий устрій був можливий (чи буде можливий). Краще про це сказав Конфуцій: аби зрозуміти сутність управління державою, необхідно вникнути у музику. У суспільстві, яким управляють добре, музичні звуки мирні і тим приносять людям радість, а управління ним гармонічне; у неупорядкованому суспільстві музичні звуки злісні і тим викликають гнів людей, а управління там збочене; у державі, яка гине, музичні звуки сумні і тим викликають тугу, а народ її перебуває у важкому стані. З часів Конфуція пройшло багато віків, людство могло б уже навчитися з власної історії і це навчання обернуло хоч би якими паростками морального прогресу. Але у ХХ ст. історія дала світу нових диктаторів — Гітлера, Муссоліні, Сталіна, Іді Аміна, Дювальє, Стресснера і багато інших, які будували свою владу на тих самих жорстоких засадах, як і їхні далекі історичні попередники. Звичайно, що теорія не могла лишити поза увагою подібного роду факти. Але й зараз, здається, силова основа влади виявляє себе не менш виразно.

Наука консенсусу, діалогу, наука життя суспільного, земного потребує іншого розуміння і підходу до влади як явища. Мало того, в наші часи співвідношення влади і сили (насилля) набуває великого сенсу. Все більше поширюється точка зору, за якою ненасильницькі методи у внутрішньодержавному і міжнародному житті — звичайно, тією мірою, якою це уможливають реальні умови — повинні бути визнані як найбільш бажані і ефективні. Тому в теорії влади, відгукуючись на віяння нового часу, популярними є такі визначення, в яких ознака сили не є домінуючою. У сучасних визначеннях влади найчастіше можна зустріти такі ключові слова, як вплив, авторитет, ресурси, рішення, контроль, порядок.

Отже, вплив — це, можливо, найоб’ємніше поняття, яке найповніше охоплює різні модифікації влади. Багато хто з науковців вважає, що влада і вплив — не одне й те ж саме. Справді, ці слова не є синонімами, бо вплив може бути і таким,

який до влади не має ніякого відношення. Вплив може стати владою, коли джерело впливу приводить об'єкт впливу в такий стан, за яким об'єкт починає впродовж певного часу існувати під впливом імпульсів, що виходять з джерела впливу. Ці імпульси можуть бути привабливими, силовими, авторитарними, цільовими або стихійними. Джерелом можуть стати навіть страх, розлюченість та інші колективні збудження, що приводять населення до "сліпоти". Люди починають довіряти деяким "авторитарним" лідерам, які, використовуючи цю довіру, згодом стають тиранами. Бертран Рассел попереджав, що "демократія у країні може бути діловою лише тоді, коли населення звільниться від ненависті та руйнування, а також від страху та раболіпства" [4, с. 180]. Вплив повинен ґрунтуватися на моральних принципах, зумовлених авторитетом і повагою до нього з боку суб'єкта впливу.

Для визначення поняття влади важливим є поняття про ресурси. Тобто в усіх випадках, коли вплив переростає у владу, обов'язково слід з'ясувати, чому це відбувається. Ресурсами в широкому розумінні можуть бути енергетичні можливості джерела впливу, в біологічному плані — його певний генотип, що виявляє схильність до владування.

У розгляді концепції влади відмітною ознакою є процес прийняття рішення. Психологічний момент у прийнятті рішення полягає, по-перше, в тому, що воно виявляє волю суб'єкта до дії, розкриває його цілі; по-друге, дає можливість порів-

нювати прийняття рішення з попередніми заявами, діями та їх наслідками суб'єкта влади; по-третє, рішення самі по собі є показником ефективності влади (чи навпаки).

Сила або безсилля влади виявляється у ролі за прийнятими рішеннями. Тому в системі влади особливе місце належить саме контролю, що свідчить про якість здійснення влади. Зазначимо, що ефективна влада сама по собі передбачає не тільки контроль, а й самоконтроль відносно себе. Це є важливим як для владоможців, так і для підлеглих.

Отже, сучасна ефективна влада повинна критично оцінювати свої можливості, мати конкретну мету, якої слід дотримуватись, аналізувати свої досягнення і помилки, тобто демонструвати свою готовність і спроможність до продуктивного оновлення.

Література

1. Адлер. Понимание характера человека, 1984.
2. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. — М., 1990. — Т. 2.
3. Платонов К. К. Краткий словарь системно-психологических понятий. — М., 1984.
4. Рассел Б. Власть. — Лондон, 1996.
5. Философская энциклопедия. — М.: Сов. энцикл. — Т. 1.
6. Хайдеггер М. Феноменология. Герменевтика. Философия языка. — М., 1984.